

Working Paper Series 2003:1

Dialog - Från samtal till text*

PIERO COLLA OCH HERVÉ CORVELLEC

ABSTRACT

Att denna artikel presenteras i form av dialog är inte så mycket för att anknyta till den sokratiska traditionen eller till 1700-talets franska brevromaner, utan för att vara trogen minnet av en förlorad vän, Richard Sotto.

Utbildad sociolog, musiker och fäktmästare, utmärkte Richard Sotto (Paris 1946 - Lund 2002) sig genom sin envishet i att förankra den företagsekonomiska forskningen i filosofin. Den vana författarna genom åren fått att utbyta idéer och frågeställningar med honom får i och med hans oväntade bortgång ett hastigt slut. Samtidigt är det först genom hans bortgång som författarna möts. De bestämmer sig då för att utforska det tanke- och arbetssätt som kännetecknade den person som på ett så avgörande sätt påverkat deras första steg in i forskningsvärlden. Detta har resulterat i denna dialog genom vilken de önskar både hedra en försvunnen vän såväl som plädera för en förankring av forskarens erfarenhet i historien och subjektiviteten.

* Översättning: Myriam Mazzoni
Granskning och bearbetning: Annette Risberg

Piero Colla: Vi bestämde oss för att medverka i denna bok i form av en dialog kring en gemensam väns pedagogiska stil. Denna stil skilde sig dock i mer än ett avseende från den konventionella bilden man kan ha av en handledare. Richard Sotto varken framträdde eller såg på sig själv som en läromästare. Han lyckades undfly de flesta kategoriseringar såväl i sin professionella som privata levnadsbana. Nu gör vi honom till ett utgångspunkt för att fokusera på ett institutionaliserat spel, handledningen. Det riskerar att förvirra läsaren, tror du inte det?

Hervé Corvellec: Ja, men bara om läsaren häri förväntar sig en katalog över vinnande recept. Låt mig börja med att redogöra för mina band till Richard Sotto. Han var inte formellt sett min handledare. Han spelade visserligen den rollen men utan något annat officiellt erkännande än att jag tackar honom i förordet till min doktorsavhandling. Vårt arbete utvecklades ständigt i det fria och lustfyllda tankeutbytets tecken.

Richard hade levt i Sverige i mer än 20 år och jag endast fem när vi först möttes på Lunds universitet. Våra första möten ägde rum med anledning av den gemensamma glädje invandrare finner i att samtala på sitt modersmål. Att be om hans åsikt avseende allt jag skrev blev dock snabbt en vana som blev väsentlig för mitt sätt att arbeta och som lärde mig såväl kommentarens värde som dialogens disciplin.

Att skriva en avhandling är svårt. Doktorandens arbete ligger på gränsen mellan att lära och att producera. Uppgiften är krävande, resultatet diffust och tidsåtgången oförutsägbar. Som doktorand lever man i en permanent osäkerhet vad gäller sina idéers kvalitet och hur de kommer att tas emot. Att under sådana omständigheter få snabba och regelbundna kommentarer var för mig ett privilegium.

Colla: Dina skildringar för mig tillbaka till mina egen relation till Richard, bl.a. till hans förkärlek för att blanda informell konversation och intellektuell träning.

Vårt första möte skedde i Stockholm 1993. Jag hade via brev tagit kontakt med honom redan från Paris, när jag hade inlett mitt empiriska arbete. En förtrolighet uppstod som stod utanför alla institutionella krav. Kontakten närdes av vanan att utbyta kommentarer kring vissa händelser, reagera på en läsning eller att dela en tanke. Vi tog tillvara på alla tillfällen att om och om igen diskutera, mest via e-post, saker som kom att cirkla kring några få gemensamma huvudintressen.

Det var alltså i egenskap av intresserad läsare och mer erfaren kollega som han följde utvecklingen i mitt forskningsarbete. Vi fick aldrig tillfälle att engagera oss i gemensamma forskningsprojekt eller publikationer. Däremot upplevde jag tidigt att han riktade ett mer

träffande öga på de frågor som jag arbetade med än många av de personer som jag underhöll en formell kontakt med, som mina studiekamrater och forskningskollegor.

Corvellec: Det är därför att man behöver föreställa sig det intellektuella samarbetet som mer än bara ett utbyte av tjänster och idéer. Utöver den tillfredsställelse vi fann i att genom franskan kunna uttrycka nyanser som vi på svenska eller engelska annars nekas, har vårt professionella utbyte framförallt varit fruktbart därför att vi kunnat mötas som människor. Jag anser det vara fel att särskilja personlig och intellektuell samstämmighet. För att frodas behöver ett intellektuellt utbyte kunna finna glädjen i att samarbeta.

Men jag undrar i vilken utsträckning doktorander och handledare tar hänsyn till detta när de väljer att arbeta tillsammans. Alla har naturligtvis inte möjligheten få träffa sin intellektuella tvillingsjäl. Jag menar att doktoranderna allt för ofta ger för stort utrymme åt praktiska betingelser och strategiska val som tillgänglighet, institutionstillhörighet eller kontaktnätets omfång, eller kapaciteten att publicera eller att få publicerat. Jag skulle vilja att glädjen i att delta i en intellektuell relation görs till ett avgörande villkor för tankens fria utveckling. Om så bara därför en intellektuell samstämmighet bestäms av den respekt och det gehör som man har för varandra och att kvaliteten på dessa är en del av forskningens etik.

Colla: Etik är ett ord man borde hantera med försiktighet. Men visst finns det den akademiska världen en specifik form för socialisering som gör att man åtnjuter en så gott som fullständig frihet att ingripa i kunskapsproduktion, även över ämnens och länders gränser. Jag är tveksam om man som arkitekt eller radioreparatör får störa en kollega som man inte känner för att be denne att dela med sig av sin kunskap för att hjälpa en att lösa ett problem. Det är en plikt att försvara principen om tankens fria spridning. I synnerhet idag, när andra yrken som historiskt ansetts som 'kall', speciellt läkaryrket, tycks ge efter för lönsamhetslogiken.

För att återkomma till Richard, så tror jag att vårt samtal illustrerar väl värdet av detta ovillkorliga utbyte. Vi träffades under en viktig period i min intellektuella och privata bana: flytten från mitt hemland efter att ha tagit universitetsexamen och min första fördjupning i mitt studieobjekt, Sverige. Konfronterad med en okänd miljö, liksom med kravet att producera egna resultat, fick jag för första gången uppleva möjligheten att få välja mina samtalspartners och att möta dem som deras jämlike.

Det unika i situationen kan överföras till doktorandens ställning. Arbetet med en avhandling markerar en första konfrontation med de lärdas ord och dess anspråk på universalitet, samt den enda gång då dessa ord blir till och valideras inom ramen för en skolmässig relation. Det

är inte bara tal om en idealisk mottagare (vetenskapens publik), men också om en fysisk mottagare (handledaren som läser och bedömer). Doktorandens relation till seniorforskare utspelar sig på flera plan, alltifrån bedömning och karisma till upptäckandet av skrivandets och ordets makt. Detta resulterar i en dynamisk spänning där efterhärming och avståndstagande, förförelse och förkastelse blandas. Doktorandens färdkamrater (handledaren och de få andra som läser manuskripten) blir ett slags *alter ego* mot vilket man stödjer sig för att få en ännu oklar identitet bekräftad. Detta gör väntan på ett svar, ett tecken på godkännande, till ett diskret sätt att styra vår forskningspraktik. Det kanske förklarar den åverkan som det plötsliga upphörandet av min dialog med Richard åsamkat mitt intellektuella arbete.

Corvellec: Jag har också upplevt stora svårigheter i att omorganisera mitt arbetssätt efter Richards bortgång. Det blev för mig mer än bara förlusten av en vän. Det som du berör är svårigheterna som många nyblivna doktorer erfar med att återuppta sitt forskningsarbete efter avhandlingens slut. Försvinnandet av en handledare – genom dödsfall eller mindre dramatiskt, därför att avhandlingen är avslutad – innebär för doktoranden en separation från den Andre (fysisk eller inbillad) kring vilken han eller hon organiserat sitt skrivande. Det handlar om en omställning som är svårt att föreställa sig och som tar tid att intellektuellt komma över.

Colla: Bortgången öppnade bl. a. mina ögon för de osäkra grunder som det intellektuella arbetets självständighet vilar på. Karismatiska individer och akademiska vänskapskretsar hör till de faktorer som formar den nyblivne forskarens personlighet. Samtyckande till dessa influenser utgår ofta ifrån en praktisk logik: identifieringen med en mästare utgör en outtalad karriärstrategi som är av betydelse för doktorandens framtida vetenskapliga inriktning och tjänstemöjligheter.

I sin egenskap av kommunikationsmedel saknar talet egen kraft. Därför är det viktigt att lyfta fram den Andres roll i att väcka lusten att faktiskt ”ta till orda”. Vår känsla av legitimitet som forskare utgår inte endast från att vi har “något att säga” i det abstrakta. Vår plats som forskare – social, informell, institutionell – gör talhandlingen till en nödvändighet. Denna text i sig är ett bevis på det: minnet av vår vän och önskan att hedra honom formade spontant ämnet för denna dialog. Emmanuel Levinas definierar den Andre som “den som man har skuld till” och man kan ställa sig frågan om det inte är just denna skuld som uppmanar oss att skriva.

Dessutom skulle man kunna säga att vi är skyldiga våra läromästare för vårt sätt att avläsa verkligheten samt att värdesätta vissa studieobjekt och metoder framför andra. Detta tillstånd, vilket för forskaren utgör något slags omedvetet minne, är vanligen föremål för en förträngning. Från den stunden man blir erkänd rätten att uttala sig legitimt om den yttre världen, drar man sig för att gå tillbaka till den tid då rösten var naiv och valet av studieobjekt osammanhängande.

Corvellec: För att kunna bemöta en sådan förträngning, skulle jag vilja understryka hur viktigt det är för den unga forskaren att varsebli forskningsarbetets betingelser. Ett av den företagsekonomiska forskningens outtalade krav är exempelvis att ens forskningsresultat på ett eller annat sätt bör vara praktiskt tillämpningsbara, ett krav som är synnerligen svårt att identifiera i början av karriären. Jag har ingenting emot arbeten som har ambitionen att vilja bidra till en förbättring av den företagsekonomiska praktiken. Ibland hyser jag själv sådana ambitioner, både i min forskning och i min undervisning. Men jag vägrar göra den praktiska relevansen till ett villkor för forskningen, ett forskningens *sine qua non*.

Denna insikt kan jag delvis tacka Richard Sotto för. Hans flitiga bruk av filosofi i dryftandet av vardagliga ting fick mig att inse att kontakter mellan teori och praktik förvisso kräver att någon målmedvetet tillämpar det ena på det andra, men också att teorin och praktiken får leva egna liv. I min kontakt med Richard blev jag varse min motvilja att behöva formulera all min forskning i användbarhets- och nyttotermer. Jag blev också varse om nödvändigheten av att formulera denna motvilja i mina texter – en varseblivning som på ett avgörande sätt bidragit till min förmåga att ro i hamn en doktorsavhandling som är kritisk mot den företagsekonomiska diskursen utan att ge praktiska rekommendationer.

Colla: Om jag liksom du försöker att tolka vad Richard betytt för mig som forskare förs jag återigen tillbaka till den sammankoppling mellan livserfarenhet och vetenskaplig bana som jag nyss pekat på. Främlingskapet har varit något av en röd tråd i min vänskap med honom. Det temat utgjorde redan från början både ett objekt för och en vetenskapsteoretisk kärna i mitt forskningsprogram. Som italienare bosatt i Frankrike, valde jag som studieobjekt den svenska medborgerliga identiteten. Ungefär samtidigt som jag mötte Richard höll denna frågeställning på att övergå från att vara en teoretisk fråga till att bli en del av mitt liv. Hur kan man då på ett meningsfullt sätt angripa de grundläggande myterna av ett samhälle som man själv är en del av? I valet av detta kulturella främlingskap, vilka är då de underförstådda ställningstaganden som berör hur jag förhåller mig till mitt ursprung och min självbild?

När jag betraktar den rådgivare/doktorand relation som jag delade med Richard tycks det uppenbart att jag genom att vända mig till honom för att avkoda några av det svenska samhällivets grundläggande kulturmönster och trosföreställningar, utnyttjade jag på sätt och vis hans egen rotlöshet. Min kontakt med forskare med utländsk bakgrund har inte bara gett mig användbar information för min forskning, den har även påverkat mitt eget förhållningssätt till mitt studieobjekt – vilket för den delen bekräftar att det inte existerar några oskuldsfulla resanden.

Corvellec: Jag vill också trycka på behovet av att känna till forskningens sociala villkor. Forskningsarbetets finansiering, lokala sedvänjor, ämnesrelaterade traditioner och en handledares preferenser påverkar alla de unga forskarnas arbeten. Att känna till och att lära sig hantera vad som begränsar forskarnas självständighet är en del av den professionella kompetens som doktoranden bör förvärva, även om det inte står inskrivet i den officiella beskrivningen av doktorandutbildningen. Det är upp till handledare och äldre kollegor att inviga den unge forskaren i hur finansiärer väljer bland forskningsansökningar, eller vad som händer inom betygsnämnden och inom redaktionsråden för vetenskapliga tidskrifter.

Även om jag lägger stor vikt vid allt som rör det mänskliga inom forskningen så som respekt, vänskap och frihetssträvan, drar jag mig för att lägga en så stor betydelse vid forskarens person som du tycks göra. Att börja forska utgör ett idealistiskt val att verka för kunskapsproduktion, men det är även att välja ett yrke, särskilt inom företagsekonomi där man lätt kan få arbete utanför universitetet. Jag skulle akta mig för att idealisera forskning och forskare. Liksom alla jurister, ingenjörer och läkare inte brinner lika mycket för juridiken, tekniken eller läkarkonsten, engagerar sig inte alla forskare med samma kraft i vetenskapen. Alla forskare måste dock reflektera över sin verksamhets status, villkor och innebörd både på ett personligt och socialt plan, oavsett sin ambition.

Colla: Jag kan se här ett samband med ett projekt som historiker och antropologer ägnar sig åt i allt större utsträckning: att sätta skrivandets villkor i fokus, på ett reflexivt sätt. I kölvattnet av denna tradition, anser jag det angeläget att visa att vad vi tillskriver dialogen med Richard kan vara av intresse för andra som försöker skapa sig en akademisk profil. Vissa av sociologins mest inflytelserika strömningar, jag tänker bl.a. på Pierre Bourdieu, pläderar för ett radikalt avromantisering av föreställningen om forskaren som någon som bekänner sig till ett nätverk av intellektuella utbyten och influenser. I en sådan föreställning väljer forskarna sina kontakter snarare utifrån de framtida vinster som dessa kan förväntas ge dem.

Själv är jag frestad att kasta om problematiken för att understryka hur mycket känslan av att legitimt delta i det intellektuella fältet är beroende av att fritt få välja sin samtalspartner. För att skapa sig en identitet som forskare måste doktoranden motivera för sin ambition att göra sin röst hörd i den vetenskapliga debattens arena. Om denna ambition utmynnar i en viss säkerhet, ett visst berättigande, är det till stor del tack vare ett yttre bidrag som i symbolisk mening aktiverar denna röst. Doktoranden blir forskare tack vare en utomståendes blick, en blick som kan anta väldigt olika skepnader, ibland som inbillade och omedvetet utvalda samtalspartners, för att följa ens bana och validerar ens förvärv.

Corvellec: Det är tilltalande, om än lite oroväckande, att doktoranden behöver en utomståendes blick för att kunna artikulera sin självuppfattning. Låt oss alltså inte släppa tanken enligt vilken identiteten definieras i samröret med den Andre. Utifrån min erfarenhet som doktorand och juniorhandledare skulle jag vilja hävda att ett av handledarens främsta ansvar är att hjälpa nyblivna forskare att skapa sig en uppfattning om vad det innebär, kräver och förutsätter att ta till orda i ett vetenskapligt sammanhang. Det är inte samma sak som att säga åt doktorander vad de ska arbeta med eller vilka teorier de ska använda. Det handlar inte om att leda den unge forskaren i skapandet, planeringen eller organiserandet av sitt forskningsarbete utan om att göra uppgiften som forskare mer begriplig. Det här kommer du kanske att se som en eftergift till företagsekonomins jargong och kategorier, men jag ser handledararbetet som ett exempel på meningsskapande ledarskap, där exempel och kommentarer intar en central roll.

Detta intellektuella ledarskap utspelas simultant på flera plan men cirklar kring att doktoranden socialiseras in i forskningsvärlden. Jag tänker förstås på invigningen till redan nämnda spel kring finansiering, konferenser och publikationer. Jag tänker även på allt som rör metodologiska frågor från vetenskapsteoretiska ställningstaganden till vad som stilistiskt kännetecknar det vetenskapliga skrivandet, utan att glömma smarta knep för fältarbete. Slutligen tänker jag på allt som gör doktoranden mer medveten om forskningsetiska frågor: allt från respekt för dem man kommer i kontakt med under fältarbetet, till hur resultaten används eller kommersialiseras samt förbudet att göra retoriken till sanningssökandets fiende. Faktum är att de teoretiska aspekterna av doktorandens studieobjekt inte nödvändigtvis befinner sig i centrum av handledarens och doktorandens relation. Det viktiga för handledaren är förutom att läsa och kommentera också att hjälpa doktoranden att förstå sig på det vetenskapliga samfundets regler.

Colla: Vad du säger stärker tanken om att skolas i det akademiska skrivandet mer handlar om av att anamma nödvändigheten av att skriva genom att tillägna sig en inbillad publiks förväntningar än om att lära sig behärska en teknik. Därför behöver man föreställa sig en ideal panel av legitima mottagare. Du talade tidigare om ett "vetenskapligt samfund". Då ett samfund enligt min mening är exkluderande i sin natur, är det egentligen fråga om olika konkurrerande samfund. Särskilt som doktoranden inte omedelbart är mottaglig för dessa uppmaningar, fungerar dessa samfund mer som ett arv att mottaga än ett etablerat faktum, allteftersom doktoranden lär sig att det finns saker man får och andra som man inte får säga. Visst kan det vetenskapliga Ordet ge vissa belöningar, men det finns likväl andra ord man lämpligen bör lämna åt sidan. Det handlar om att sålla bland de olika föreställningar som finns i fråga om vetenskapliga metoder, publiker, och etiska innehåll som betraktas som relevanta. Utöver konsten att lära sig behärska en färdighet innebär forskarutbildningen även att man bekantar sig med olika tabun.

Låt oss betrakta de skiljelinjer som strukturerar västvärldens politiska medvetenhet, t.ex. vänster/höger dikotomin. De tillämpas inte överallt på samma sätt och med samma självklarhet. Det fick jag erfara när jag studerade den svenska sociala ingenjörskonstens genealogi, och insåg hur dess moraliska status skiljer sig mellan det svenska och det italienska eller franska politiska medvetande. Även emotionella faktorer som lojaliteten till ett kollektivt minne eller känslan av social tillhörighet kan påverka mottagandet av ett vetenskapligt arbete. Det är ett tema som det vore värt att ha i åtanke i en tid när man lite hastigt pratar om en globalisering av tanken och idéerna.

Corvellec: Jag menar inte att en socialisering inom det vetenskapliga samfundet är den enda referenspunkten. Det är även viktigt att arbeta för att förvärva vad Richard Sotro kallade för *une position* utifrån vilken man kan förväntas skapa egna referenspunkter. En position syftar till ett självreflekterande förhållningssätt till världen, grundat i filosofi och förankrat i forskarens egna kropp. Den är ett resultat av forskarens intellektuella och praktiska arbete, och underbygger dennes relation till världen samt gör anspråk på hela hans väsen.

Han framhävde, om än lite hårddraget, att man inte kan producera originella, dvs. verkligt personliga och nya, idéer om man inte har någon position. Richards favoritexempel var Jean Baudrillard som blev intressant först i början av 1980-talet då han formulerade sin position kring teman som förföriskhet, hyperverklighet och meningens cirkulerande. Vidare försvarade Richard tanken enligt vilken en position tillåter en dels att driva ens resonemang längre än

genomsnittligt, dels att med lätthet och originalitet uttala sig kring de mest skilda ämnen, vilket de stora tänkarna ständigt visar prov på.

Framförallt tog Richard Sotelo återkommande upp nödvändigheten för varje forskare att genom läsandet, skrivandet och själviakttagelsen skapa sig en egen vision av världen. Han utmanade mig regelbundet till att utveckla ett intellektuellt förhållningssätt gentemot världen som skulle vara reflexivt, teoretiskt och framförallt personligt. Enligt honom var jag som forskare förpliktad att finna en ståndpunkt från vilken jag skulle kunna, utifrån en egen metod, utveckla en egen föreställning om världen och även en egen metafysik om dess mening. Det är möjligt att det var ett råd han gav mig för att han trodde det skulle komma mig till gagn, men jag tror att en egen position var för honom ett humanistiskt ideal mot vilket varje människa borde försöka att sträcka sitt väsen.

Colla: Det du säger låter förvånansvärt om man tänker på Richards stående hänvisning till den franska post-strukturalistiska traditionen, i synnerhet Foucault-inspirerade teser om subjektets död. Denna intellektuella inspiration ledde honom ofta att försvara en slags fatalism enligt vilken vi är genom födseln förutbestämda av diskursens ordning, bl.a. därför att språket tvingar oss i en viss riktning. Det är denna form av kritisk inställning som gjorde honom emottaglig för såväl emancipationsideologiernas frälsningslöften som den samtida individualismens narcissistiska låsningar.

För att återkomma till forskarens identitet, utvecklar sig den paradoxalt nog mellan det stora privilegiet - jämfört med andra yrken - av att kunna säga "jag" och kravet att underkasta sig de konventioner som definierar forskarens position på det intellektuella fältet: lojaliteten till en ideologi, en klan, en chef. För att inte glömma de uppdelningar som ligger närmre mitt eget forskningsfält, nämligen de historiska förhållandena som binder samman utbildningssystemet med nationen, staten och språket.

Corvellec: Jag besitter inte samma internationella erfarenhet som du, men jag har vid flertalet tillfällen samarbetat med kollegor från andra ämnen än företagsekonomi (filosofi, antropologi, sociologi och religionshistoria) och detta för in mig på liknande tankar. I egenskap av företagsekonom ser jag mig ofta på förhand tilldelad den föga smickrande identiteten av en som visserligen är akademiker men inte bildad i ordets klassiska bemärkelse. Rekordet nåddes av en professor i engelsk litteratur från ett prestigefullt nordamerikanskt universitet som, efter att jag gjort en presentation under den årliga konferensen av den amerikanska *Society for the*

Study of Narrative Literature, nonchalant frågar mig: *Oh, you do have PhD:s in management ?* Jag svarade något i stil med att vi hade rätt många...

Faktum är att jag och mina företagsekonomiska kollegor ofta tvingas definiera vår identitet utifrån hur den man talar med föreställer sig denna verklighet och inte utifrån vårt akademiska fälts verklighet. Detta är i synnerhet besvärande för någon som befinner sig utanför *mainstream*. Denne behöver alltid börja ett samtal med att bekämpa vissa förutfattade meningar och även förväntningar. Jag minns exempelvis väl vilka problem detta skapade för den väldigt kritiska doktorand jag var under mitt fältarbete. Jag gick ut i organisationer i syftet att försöka fånga vilken innebörd respondenterna lade i ordet och begreppet prestation (egentligen syftade jag på engelskans *performance*). Men eftersom jag kom från en företagsekonomisk institution bad mig mina respondenter om råd för att definiera och mäta deras organisationers prestationer istället för att svara på mina frågor. Hade jag gått dem till mötes, hade jag själv svarat på mina frågor.

Det kan tyckas rätt underhållande men ibland ansträngande att veta att en av utgångspunkterna för min professionella identitet som företagsekonom formats efter en filmkaraktär som Gekko i *Wall street (Greed is good)* eller efter den tecknade serien Dilbert. Nya doktorander – i företagsekonomi eller annat – bör fråga sig vilka föreställningar de kommer att associeras med från den stund de gör känt för en annan att de blivit forskarstuderande.

Colla: Jag godtar detta råd även om de exempel du tar upp mest påminner mig om att doktorander i olika ämnesområden möter olika villkor. I mitt forskningsfält skulle det vara svårt att hitta en publik vars intresse skulle vara att förvänta sig användbara råd från mina resultat. Det är också därför som kravet på att definiera min identitet manifesterar sig mer genom latent konflikter mellan olika ämnesområden (samhällshistoria vs. politisk historia, sociologi vs. filosofi eller psykologi) snarare än i spänningen mellan den akademiska världens särdrag och samhällets krav.

Eftersom vår konversation kretsar kring skrivandets intima motiv, vill jag precisera att jag tillerkänner identitet en vidare mening än bara ett villkor för det sociala erkännandet. Jag skulle hellre vilja plädera för en tolkningsmodell som knyter identitet till de upplevda, skenbart banala processer med vilkas hjälp forskaren av sin omgivning manas att införliva både ett yrkesideal och de praktiska verktygen för att förverkliga det.

För att återgå till den subjektiva investeringen i doktorandens roll, skulle jag vilja trycka på de olika förutsättningar avhandlingen utgör i en individs professionella och privata livsbana.

Det finns objektiva indikatorer på detta. En av dem är den symboliska betydelse doktorsavhandlingen tillskrivs i utbildningssystemet. I Frankrike ersatte man 1984 den tidigare *thèse d'Etat* med en doktorsavhandling som mer markerar slutet på en utbildning än, som tidigare, en intellektuell invigning. Dock, i och med den benämning upprätthållit sin prestige, fortsätter doktorander i Frankrike att uppleva sitt uppdrag som om de inte hade tidmässiga begränsningar. Avhandlingen förblir då ett slags livsverk. Det finns därför anledningar att fråga sig "Vad är meningen med min doktorsavhandling?", inte som ett metafysisk dilemma men i förhållande till den symboliska ekonomi som styr ett specifikt akademiskt område.

Corvellec: Sverige har nyligen upplevt samma politiska vilja som i Frankrike att gå ifrån avhandlingen som livsverk. Bland annat har man infört relativt strikta regler gällande finansieringen och tidslängden för doktorandens studier. Men stackars den tanke som måste kunna produceras inom högst 48 månader och uttryckas på ungefär 180 sidor plus bilagor. De nuvarande doktoranderna kan möjligen trösta sig med att få är de handledare som själva lyckats respektera sådana ramar. Icke desto mindre finns sådana normer och vi kan med all rätt fråga oss om dessa är kompatibla med den tanke vi här hävdar om avhandlingsarbetet som identitetsmässig förändring.

Richard påminde ständigt om att tanken behöver tid för att mogna. Det kan tyckas att det är en uppfattning som stammar från en annan tidsålder, med tanke på att många ämnen idag ser sina forskarlag dras med i en hård kamp om vem som först kommer att lyckas få sina resultat publicerade. Men långsamheten uppvisar en ståndaktig förmåga att strukturera tankearbetet. Idéer behöver tid för att formas. Modernitetens ihärdiga hyllning av hastigheten (se Paul Virillios arbete) är förrädisk för det intellektuella arbetet. Vad gäller tänkandet finns det inget som garanterar att det snabba är det effektiva, än mindre det originella. Människan behöver vända på idéerna för att tänka väl. Den behöver pröva sina första utkast mot sitt ämnes intellektuella arv, gå tillbaka till vad hon förkastat, unna sig själv lyxen av fantasifulla omvägar och utforska intellektuella återvändsgränder. Långsamheten borde vara doktorandens rätt.

Detta är dock ingen uppmaning till forskaren till att agera dilettant. Richard förde flera gånger på tal fördelen för en doktorand att underställa sig vad han kallade för 'kvoten' vilket står för ett själv påtaget åtagande att oavsett omständigheter dagligen producera en minimikvot av text - och idéns styrka ligger i att den framfördes jämte ett försvar av långsamheten. Det viktiga är att skriva varje dag, insisterade han. Det är ett sätt att påminna

forskaren om den levnadsdisciplin av ett dagligt övande som kännetecknar musiker eller idrottare på hög nivå. Forskningen förblir knuten till en dimension av konsthantverk och handledningen är alltså förmedlingen av ett yrke lika mycket som av ett synsätt.

Colla: Du talar om konsthantverk, jag skulle snarare vilja tala om att skolas till att hantera ett språk. Samtidigt är det ju precis i språkets status som skillnaderna mellan motsatta traditioner skapas och vidmakthålls. Låt mig ge ett exempel på en av de skillnader jag själv upplevt. I Italien har den akademiska utbildningen inom samhällsvetenskapen (jag tänker främst på nutidshistoria) förblivit trogen en viss höglitterär tradition. Respekt för språkets expressiva kvaliteter och tillgänglighet för gemene man ingår i samma omedvetna självuppfattning. Inte för att akademikern bör uttrycka sig som "vem som helst", tvärtom. Humaniora blir dock tillgänglig för olika läsnivåer samtidigt som det framförs i en, med Bourdieus ord, "distingerad" stil, vilket förutsätter att publiken delar vissa gemensamma kulturella och skolastiska referenser. Det är förvisso en utopistiska ambition, elitistisk i dess historiska form men också demokratisk i sitt ideal. Idén att forskningens resultat ska kunna nå en universell publik svarar till viljan att ge allmänheten verktyg för att tolka snarare än att manipulera världen

I jämförelse med dessa erfarenheter, menar jag att den svenska utbildningskulturen (denna bok är delvis ett tecken därpå) värdesätter mera forskningsarbetets *tekné*. Vad gäller avhandlings arbetssätt betyder detta att studenten får en mer medveten men också mer styrande ledning. Utifrån vad jag kunnat konstatera, uppmanas doktorander till att förtydliga sina teoretiska referenser och att artikulera sin diskurs innanför ett strängt metodologiskt ramverk. Det gäller, i analogi med naturvetenskapens förfaranden, att få en teori att "fungera". Ord och begrepp betraktas mer som verktyg ämnade att framhäva "fakta" än ett uttrycksmedel som gör det möjligt för författaren att framträda och alltså skaka av sig det objektiva språkets bekväma skydd.

De kulturella skillnaderna verkar alltså inte bara i förhållande till motsättningen mellan olika akademiska koder och konventioner utan påverkar även relationen mellan å ena sidan subjektivitet och uttryck samt, å andra sidan, mellan "det vetenskapliga ordet" och relationen till omvärlden. Den akademiska frihetens problematik kan inte bortse från frågan om språket och dess användning.

Corvellec: I detta fall handlar det mer om det talade språket än om språket som system för att använda sig av Saussures klassiska skillnad mellan talhandlingen (fr. *parole*) och

språksystemet (fr. *langue*). Språksystemet är en abstrakt kod som inom ett samfund bestämmer vad ett ord eller ett yttrande betyder. Det sker genom att ordens mening sätts mot varandra, liksom land får sin mening i förhållande till nation, mark eller hav. Metod- och metodologiböcker beskriver forskningens språksystem liksom grammatikböcker beskriver italienska eller urdu. På ett abstrakt sätt beskriver de en kod (även den abstrakt) kring vilken det vetenskapliga samfundet enas för att skilja vad som är vetenskapligt från vad som inte är det och för att konsekvent arbeta därefter.

Men liksom talhandlingen, vissa säger diskursen, aktiverar språksystemets koder, är det genom den individuella praktiken i vårt forskningsarbete (fältarbetet, skrivandet, handledningen) som vi aktiverar forskningens abstrakta kod. Styrkan i Richards rådgivning låg i att han framhävde diskussionens, dialogens och kommentarens, egentligen det fysiska talets centralitet i vår praktik av forskningen. Richards sätt att arbeta är en demonstration av det fysiska talets centrala roll i produktionen av den vetenskapliga talhandlingen och alltså skapandet av vetenskapens språksystem. Det vetenskapliga talet föds i utbytet av fysiska talhandlingar, vare sig det gäller i utbytet med den Andre under seminarium eller i utbyte med sig själv när man läser sin egen text.

Vi producerar den vetenskapliga talhandlingen genom utbytet av fysiska talhandlingar. Därigenom aktiverar vi det vetenskapliga språket och producerar vetenskapen. Det finns en tydlig linje från småprat till vetenskaplig kunskap.

Colla: Jag har några reservationer vad gäller denna kvasinaturalistiska beskrivning av övergången från det fysiska talet till det skrivna ordet. För det första kan en plädering för talets och skriftens ömsesidiga befruktning inte bortse från den långvariga misstro katederundervisningen har blivit föremål för genom utbildningssystemets reformer. Själva talarkonsten har genomgått en djup kris i olika samhällsliga arenor.

Vidare borde man mer grundligt fråga sig vad det är som förenar (eller kontradikterar) subjektivitet och tal i forskningspraktiken. När forskaren fattar sin penna eller sätter på sin dator, antar den rollen av vetenskapens förvaltare. Men 'vem' är det som talar? Skiljelinjen ligger inte mellan det talade och det skrivna ordet utan mellan det sanna och det anspelade, dvs. mellan tecken på sanning och på tillhörighet. Jag tänker på det automatiska flödet av kvalificerat skitsnack som varje erfaren socialforskare någon gång sett ofrivilligt komma från sin pennspets. Med viss förskräckelse, hoppas jag.

Den enda boten för detta nedslående perspektiv ligger i möjligheten att objektifiera själva språket, genom att sätta diskursen i centrum. På denna punkt har Richards inspiration varit

mest värdefull: en inspiration som fördes framåt av en systematisk strävan att gå tillbaka till ett tankesystems genealogi.

Corvellec: På vilket sätt hjälpte han dig i det arbetet?

Colla: Det språkintresse som förde oss samman låg inte bara på ett teoretiskt plan. Det berörde också mina redaktionella behov. Oftast bad jag Richard om hjälp för att finna ett bättre alternativ i mitt översättningsarbete. Det är faktiskt så att förutom mitt kulturellt utanförskap, är jag även en främling i mitt arbetspråk, nämligen franska, som inte är mitt modersmål. Jag ville på ett träffande sätt kunna pricka in en svensk terms semantiska fält i syfte att återge allt det kulturellt underförstådda som göms däri. Richard Sottos bidrag innebar oftast att problemet omdefinierades. Han satte gärna frågan om att finna en acceptabel fransk motsvarighet i bakgrunden för att istället rikta min uppmärksamhet på “tinget” (den sociala reflexen, det kollektiva tabut, det kulturella sedimentet) som han ansåg låg bakom det svenska ordet. Han hänvisade mig ständigt till referenten. I grund och botten var han övertygad om att det inte är möjligt att översätta. Denna övertygelse utgör en rejäl utmaning, men också ett ovärderliga verktyg, för översättaren som jag är till vardags. Och hur arbetade ni tillsammans?

Corvellec: Richard och jag var i ständig kontakt. Jag läste mina texter högt för honom allteftersom jag skrev dem och han gjorde detsamma för mig. Han ringde “för att läsa lite för dig”, som han brukade säga, eller kommentera någon annans text. Han svarade mig med regelbundenhet och lätthet. Lika blasé som en tennistränare slog han tillbaka mina egna otillräckligheter, fel, missar och överdrifter. Han sporrade mig oupphörligen till att våga och att tänja mina tankar lite längre. Han gjorde mig också uppmärksam på vilka associationer en idé eller ett ord kunde frammana. Han visade mig även med stor omsorg de motsägelser han såg mellan de tankar jag framförde och mina ordval och knöt därmed strikt innehållet till uttrycket. Men framförallt var han så pass välinsatt i mitt arbete att jag kunde be om hans åsikt mitt i ett resonemang utan att behöva redogöra för kontexten av det stycke jag arbetade med.

Colla: Jag med! Det var en av hans mest förvånande egenskaper...

Corvellec: ... och oersättliga. Det viktiga är att han i första hand muntligt svarade på mitt skrivande. Även då han gav skriftliga kommentarer, i textmarginalerna eller via e-post, var

han noga med att kommentera dessa muntligen. Hos mig ingrep han genom det fysiska talet. Jag tror att utöver det nöje vi båda fann i att debattera, fann han en sorts njutning i och jag en förvåning över att höra vårt samtal leda våra tankar till skrymslen och vrår som vi aldrig annars kunnat föreställa oss att utforska.

Colla: Där känner jag väl igen en aspekt av Richards pedagogiska talang: en empatisk förmåga att bolla tillbaka sina samtalspartners deras egna funderingar och hypoteser, fast i en mer rigorös form. Det är vad jag syftade på när jag lyfte fram att handledaren samtidigt spelar rollen av en låtsad publik, av en partner och något av en förlösare.

En annan aspekt av hans pedagogiska talang låg i hans förmåga att koncentrera sin uppmärksamhet kring ett fragment och ur detta utvinna mängder av ledtrådar. Richard har endast sällan gett mig kommentarer på de texter jag till och från tillhandahöll honom. Naturligtvis hade jag gärna testat mina alster på honom, med tanke på den respekt jag hade för hans omdöme. Men då mitt arbete snabbt växte till att omfatta ett överdrivet antal sidor (väl över den för svenska doktorander rekommenderade gränsen), tvekade jag inför att be honom om hans åsikt för hela textmassan. Dessutom är jag övertygad om att den hjälp han bestämt sig för att ge mig inte inbegrep läsandet av en text i sin helhet. Jag fick dock regelbundet ta del av genomträngande reflektioner var gång jag sökte honom för en detalj, ett ord eller en viss händelse.

Corvellec: Också i vår kontakt kommenterade han mestadels fragment. gällde huvuddelen av hans kommentarer fragment. I de fall han kommenterade helheten grundade de sig ofta på kommentarer kring en detalj. Det har fått mig att lära mig på vilket sätt ett helhetsintryck är beroende av de intryck som texten i sina detaljer ger, t.ex. att ett ord av essentialistisk karaktär kan räcka för att misskreditera ett konstruktivistiskt inspirerat resonemang. Jag har ord för ord lärt mig en skrivdisciplin som jag upplevt som en skolning i skrivandets konst.

Richards ständiga uppehåll vid ett ord eller en vändning, hans sätt att samvetsgrant lyfta fram det otänkta i mina texter har tydliggjort det nödvändiga i att aldrig nöja sig vid sin första eller ens sista tanke utan att alltid anstränga sig att föra den längre. Jag har lärt mig att forskningen förutsätter en obegränsad självkritik av det egna skrivandet. Jag får erkänna att det gjort ont mer än en gång, fysiskt ont t.o.m., att då jag presenterat vad jag ansåg vara en genomtänkt idé få höra honom säga att det visserligen skulle kunna vara en bra idé om man bara tog den lite längre. Lärdomen sitter kvar och jag vet hur mycket man bör akta sig för självbelåtenhetens rop.

Colla: Hans vana att alltid hänvisa mig tillbaka till grundstenarna i min text hänför till en dubbel princip som inte bara gäller vår vänskap. Det finns en frestelse som antagligen är oundviklig i alla intellektuella utlärningsprocesser men som man måste lära sig bemästra: den att omdefiniera elevens frågeställningar till sina egna senaste forskningsintressen. I mitt fall var den uppmärksamhet han lade på fragment tydligt influerat av hans umgänge med Heidegger och dennes betraktande av språket som bärande struktur i den grekiska filosofin. När Richard drog med mig i en ingående analys av en svensk term var det något mer än förtydligandet av ett koncepts antropologiska bakgrund han sökte. Hans sökande kretsade egentligen kring ordets ting som vore tanken för alltid styrd av de semantiska fältens organisation och lexikala rötter. Det har visat sig vara en för mig fruktbar inställning, även om jag inte kan hålla med en inställning som så radikalt gör språket till en oföränderlig kod eller *ethos*, d.v.s. något som skulle stå högre än vad just de människor som ger liv åt språket erfar. Utöver en respekt för mästarna, borde man uppmana våra läsare att vara vaktsam mot motiv bakom deras rekommendationer.

Corvellec: Särskilt som detta intresse för orden för Richard Sotto kunde betyda ett nästan totalförbud att använda sig av vissa termer utanför en given teori eller kontext. Han kunde t. ex. inte acceptera att jag använde 'diakronisk' utanför strukturalismen, 'fenomen' utanför fenomenologin eller till och med 'koncept' utanför filosofin. Det visar på ett mycket kritiskt förhållningssätt gentemot hur den företagsekonomiska forskningen använder sig av låneord eller lånebegrepp. Det är först efter kontakten med en svensk filosof och likväl översättare – någon som är väldigt medveten om vad ett ord kan säga och inte säga – som jag kom att förstå att Richards obstinata vilja att kontrollera tillämpningsområdet för vissa ord kan ha varit ett sätt att angripa det som man kan anse som ett vårdslöst bruk av lånade begrepp som 'subjekt', 'lojalitet' eller 'dekonstruktion'. Jag delar inte heller hans intresse för det du kallar "ordets ting", men jag är idag mycket mer känslig inför risken för ett missbruk av de ord och tillhörande begrepp som mitt fält hämtar från andra fält.

Colla: De exempel du tar upp ger stöd åt vad jag tidigare framfört angående länken mellan intellektuell frihet och tillgång till språket. Det avser dels det faktum (som Richard insåg och gav till sina doktorander som taktiskt vapen) att användandet av vissa termer skvallrar om forskarens teoretiska hemvist och kan medföra automatisk acceptans eller förkastelse av dess arbete. De tecken som refererar till vissa författare och maktsystem påverkar på ett avgörande

sätt hur en text mottages. Richards skrupler i detta avseende kunde ge upphov till småroliga missförstånd oss emellan, som t.ex. då han ville att jag skulle stryka ordet *discipline* (fr. disciplin, men även ämne) från en rubrik för att ordet låg för nära Foucault, fast det var skolämnen jag talade om!

Samtidigt varnar minnet av denna försiktighet för det fåfänga i att använda de lärdas språk som ett verktyg i forskarens ideologiska positionering, snarare än som ett verktyg i genomförandet av en bevisföring. Jag skulle vilja försona bevisföringens strikta krav på noggrannhet med en respekt för språkens historiska och t.o.m. estetiska egenskaper. Språket tillåter oss nämligen att tänka utan att klippa bandet med tidigare generationers erfarenhet eller från de kommunikationsvillkor som gäller runt omkring oss. Ett exempel på det motsatta är uppmaningen som jag fick höra i början av min forskarutbildning: “man bör akta sig för sociologer som skriver väl”.

För att gå tillbaka till den uppmärksamhet Richard lade vid fragment, dolde detta uppmärksammande ytterligare en pedagogisk aspekt som jag är honom tacksam för. Mitt avhandlingsmanus, som han endast bitvis tagit del av, är ett citatkollage från statliga utredningar, skolböcker, och forskning om skolan där jag försöker få dokumenten att tala i mitt ställe, genom att översätta dem, medveten om vilka laddade bilder de kan tänkas framkalla för en icke-svensk läsare. Jag måste erkänna att jag fastnade i detta skrivsätt lite utan att vilja det, driven av en fascination för mina källor och den känsla av exotism de ingav. Men skrämmd av den förvirring som gavs av den impressionistiska organiseringen av mitt material, var jag angelägen om att få underställa mitt material den sociologiska konceptualiseringens exakthet.

Jag blev inte medveten om denna inneboende spänning förrän Richard uppmuntrade mig att göra mig av med det cartesianska imperativ som manade mig att “namnge” de fenomen som tilldrog sig min uppmärksamhet hellre än låta dem manifesteras i språkliga snedsteg. Tack vare honom kunde jag dock närma mig den svenska kulturen på ett sätt som passade mig bättre och stärkte följaktligen genomträngningskraften i mina analyser.

Corvellec: Man skulle önska alla doktorander ett möte som hjälper denne att ompröva sin avhandling utan att röra vid dess innehåll. Richard gav dig kommentarer som var motsatsen till de slags rekommendationer som anbefaller en att skriva en helt annorlunda avhandling än den man arbetar med – rekommendationer som är förargliga och förvirrande men tyvärr ofta förekommande.

Det exempel du precis nämnt visar även klart på hur Richard artikulerade en stor del av sina kommentarer och alltså sin handledning kring de vetenskapsteoretiska frågor som utgör kärnan i det vetenskapliga förhållningssättet gentemot världen. Stannade han vid ett ord, en mening, en närliggande idé eller kanske en referens, så var det för att dra med sin samtalspartner i små praktiska vetenskapliga övningar. En konversation med Richard kunde innehålla förutom hjälp, även förolämpningar, provokationer och princippläderanden. Men den vetenskapliga statusen av det man påstår sig veta och säga kom nästan alltid på tal. Det exempel du nämnt är med hänsyn därtill en bra illustration på hur vetenskapsteoretiska frågor berör vetenskapen väl bortom praktiska metodfrågor.

Colla: Då ska jag göra ett hopp till dagens akademiska verklighet för att ställa följande fråga : vilken specialiserad kurs eller vilken litteraturlista skulle på ett tillfredställande sätt kunna förse forskarstuderanden med insikterna du har just nämnt? Att förhållanden mellan en doktorand och de erfarna forskarna är något unikt och oberäkneligt, borde få högskolereformatörerna och högskolebyråkraterna tänka på. Jag syftar till frestelsen att sätta tänka fritt och tänka rätt mot varandra och betrakta den oförutsägbara tankes fria cirkulerande som ett hinder för en anpassad, sammanhållen och målmedvetet forskning.

Richard har tolkat och drivit till sin spets idén om att tanken inte går att reduceras till en systeminlärning liksom att forskaren behöver friheten att offentliggöra sin sanning, oberoende av hur denna sanning används eller av kriterier som tid, pengar, eller anställningsbarhet. Ett annat drag i Richards personlighet – en slag moralism som ibland trängde igenom hans sarkasmer – tycker jag stödjer dessa argument. Samtidigt som han gjorde anspråk på ett slags post-modern antihumanism, kunde han (så fort han upptäckt att hans samtalspartner hade lärt sig läxan allför väl) komma med ett förvirrande krav på äkthet enligt vilket endast den tanke som kan spåras i sin predikares handling och position i världen är värd namnet.

Corvellec: Det är kanske att ta i lite att betona, som du gör, forskarens oberoende av jordiska krav, men det du säger om Richard för oss till den betydelse han tillskrev filosofin. De återkommande hänvisningar han gjorde till filosofin svarade säkert för en önskan att provocera – vi får inte glömma att han var verksam inom det företagsekonomiska fältet där det är mer vanligt att referera till Företaget än till Akademin – men inte enbart. Genom sina referenser gav han uttryck för en verklig respekt inför de som väljer att tilldela tanken ett egenvärde.

Till skillnad från företagsekonomi där det förväntas att forskningen ska vara tillämpningsbar, äger filosofin ett självändamål i sitt försök att tänka det ännu otänkta och att därigenom föra tanketraditionen vidare. Och kan den dessutom tillämpas på något är det ren bonus! Att åkalla filosofin var för Richard antagligen ett medel att plädera för det fria tänkandet. I en tid där man allt högre proklamerar nödvändigheten av att stärka banden mellan universitet och näringsliv, där tillgången till forskningsresultat blir en juridisk fråga och där kunskapen betraktas som ett verktyg som ska tjäna nationen i den globala ekonomiska konkurrensen, antar en sådan plädering en politisk dimension som det är synd att han aldrig tagit upp till debatt. Risken är inte att näringslivet öppet försöker ge sig på att kontrollera tänkandet (även om det förekommer att vissa firmor kommer över vissa resultat för att försvara sina direkta ekonomiska intressen) så länge det finns påverkning- och påtryckningskanaler som är mindre synliga men minst lika effektiva. Ifrågasätts tankens egenvärde hotas det fria tänkandet.

Richard såg sig som arvtagare till en klassisk vision av de akademiska ämnernas hierarki där filosofin befinner sig högst upp på skalan. Det hände till och med att han drömde att han var filosof, varpå jag påpekade att han hamnat i fel fält om han inte längre såg att det viktiga för en ekonom var att syssla med ekonomi i stället för filosofi. Det kvarstår dock att hans intresse för filosofin öppnade ett lockande forskningsprogram som befinner sig på mils avstånd från den forskning som idag dominerar inom företagsekonomi. Hans försvarande av filosofin framstår för mig som en kritik av *le refus de penser* (fr. 'vägran att tänka'), ett uttryck som för mig sammanfattar hans person.

Colla: Vi behöver avsluta denna dialog. Vi började med den aspekt som först kom oss till minnes – d.v.s. den självvalda, informella karaktären av den relation som vi delade med Richard – och vi avslutar med att konstatera hans excentriska inställning till all ortodoxi och allt systematiskt tänkande – vilket i sig utesluter all form av gängse hyllning eller summering av hans personlighet. Våra funderingar kring det fria samtalets funktion tar för mig sitt uttryck genom hans förmåga att hålla distans till sin miljö. Han kände att studenten är mer än bara forskare och sina råd riktade sig inte till en mytiska yrkesfigur, den ideala sociologen eller företagsekonomen, utan till den individen av kött och blod han talade med. För honom var universitet ett förevändning för att tänka snarare än ett självändamål. Även om det inte alltid symboliskt belönat honom, är det en tröstande tanke att han visste hur man skulle driva med dess prydhets, feghet och småaktighet...

Slutligen, skulle jag vilja nyansera den lite stela bilden av Richard som verbets samvetsgranna utforskare. Hans insikter var i alla fall i mina ögon aldrig så genomträngande som när han lade åt sidan sin väldigt franska smak för analytisk virtuositet, och ägnade sig åt nyfikna mikroobservationer av svenska vanor, tänkesätt eller umgängessätt. Det var i sådan fall ej längre en fråga om ordet utan snarare om tystnaden. Jag tänker delvis på reflektioner han delade med mig om själva tystnaden, nämligen den plats den icke-verbala kommunikationen, pauser och kroppsspråk upptar i den svenska vardagskulturen. Mer allvarligt och allmänt, uttryckte hans funderingar om det osagda en insikt om att språket inte kan uttömma verkligheten utan att vår konkreta existens bär på mer sanning än all rationell formgivning kan ge sken av.

Corvellec: En paradox typisk för vår vän, att få tystnaden att tala.

Referenser

Ariès, Philippe (1980) *Un historien du dimanche*. Paris: Seuil.

Bourdieu, Pierre (1984), *Homo academicus*. Paris: Editions de Minuit. [svensk upplaga: (1996) *Homo academicus* (översättning: Lars Eberhard Nyman; granskning och bearbetning: Mats Rosengren) Eslöv : B. Östlings bokförlag Symposion]

Bourdieu, Pierre (1982) *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard 1982. [utdrag på svenska: (1991) *Kultursociologiska texter*. I urval av Donald Broady och Mikael Palme. Stehag: B. Östlings bokförlag - Symposion]

Cassirer, Ernst (1972) *La philosophie des formes symboliques (I - III)* Paris: Editions de Minuit.

Geertz, Clifford (1988) *Works and lives : the anthropologist as author*. Cambridge : Polity

Lévi-Strauss, Claude (1983) *Le regard éloigné*. Paris: Plon.

Levinas, Emmanuel (1995) *Alterité et transcendance*. :Saint-Clément-la-Rivière, Fata Morgana

Ravis-Giordani, G. (red.) (1999) *Amitiés - Anthropologie et histoire*. Aix-en-Provence: Université de Provence

Weber, Max (1963) *Le savant et le politique* (traduction J. Freund). Paris: U.G.F. [*Wissenschaft als Beruf* (1919/1975) 6. Aufl. Berlin]